

פסיפס של גבריות צבאית

דנה גרוסוירט קחטןⁱ

מבוא

הצבא נתפס כאחד האתרים המרכזיים לבניית גבריות. בישראל, החיבור בין גבריות וצבאיות העלה את הזהות הגברית של הלוחם למעמד של גבריות הגמונית. השירות כלוחם קרבי, שהוא השירות הקשה והמסוכן ביותר וזה אשר מממש את המטרה העיקרית של הצבא – לחימה, נתפס כ"גברי" יותר, זוכה ליוקרה ומציב את החייל הקרבי בראש היררכיית הסטטוסים הצבאיים.ⁱⁱ

כד בכד עם ערער מעמדו של הצבא בחברה הישראלית בעשורים האחרונים, התערער גם מעמדו של החייל הקרבי והיוקרה וההון הסימבולי שלו נשחקו לעומת מקצועות טכנולוגיים ומקצועות הצווארון הלבן.ⁱⁱⁱ

למרות השחיקה במעמדו וביוקרתו של החייל הקרבי, הוא נשאר, כפי שאראה במאמר זה, מודל מרכזי לגבריות ולאמת מידה שמולן קבוצות שונות מבנות את גבריותן. אתחיל בהצגת הבסיס התיאורטי לדין בגבריות, לאחר מכן אראה כיצד החייל הקרבי הוא מודל לגבריות הגמונית, ואסיים במחשבות ראשונות על הגבריות של החייל הקרבי בעקבות אירועי שבעה באוקטובר.

צבא וחברה

מאז המאה ה-18, עם היווצרות מדינת הלאום המודרנית, נחשבו צבאות למוסדות חיוניים להגדרת הישות הפוליטית והריבונית של המדינה, וכן להגדרת האזרחות. עקב כך, נכרת חוזה בין האזרחים למדינה – החוזה הרפובליקני – שלפיו בתמורה לשירותם הצבאי, המדינה תעניק למשרתיה זכויות אזרחיות, פוליטיות וחברתיות.^{iv} ההנחה של החוזה הרפובליקני היא שאזרחים, כחיילים, מוכנים להקריב את חייהם ולשאת בעול הלחימה בתמורה לתגמולים בחברה האזרחית, כגון זכויות חברתיות, שיפור מעמד חברתי, הטבות כלכליות, הזדמנויות תעסוקתיות ואזרחות.^v מכל המקצועות הצבאיים, השירות הקרבי נחשב לביטוי האולטימטיבי של תרומה אזרחית.^{vi}

מאז שנות ה-60 של המאה ה-20, רוב המדינות המערביות עברו מגיוס חובה לצבאות התנדבותיים. לצד שינוי זה, תהליכים של גלובליזציה, שלוו בתפיסות ניארליברליות, יצרו לחץ מוכוון שוק על הצבא.^{vii} שינויים אלה אתגרו את החוזה שבין המדינה לצבא, ויצרו מה שיגיל לוי מכנה, מעבר מ"צבא העם" ל"צבא שוק".^{viii} תהליכים אלו הובילו לחדירת הרווח האישי לעסקת החליפין בין החיילים לצבא, שיצר ציפייה אינדיבידואליסטית

מהשירות הצבאי למלא את השאיפות והאינטרסים של הפרט, והוביל להיחלשות החוזה הרפובליקני. נוסף על כך, תהליכים אלו הובילו את הצבא לאמץ תפקידים חדשים המעודדים מעמד שווה לנשים, למיעוטים אתניים ולהומוסקסואלים, שבמשך עשורים רבים הודרו משירות צבאי, ולפיכך נמנעה מהם היכולת להמיר את מעמדם הצבאי לזכויות לתפקידים ולכוח בספֶרה האזרחית.^{ix}

אמנם ישראל לא עברה למודל של צבא התנדבותי ועדיין הגיוס בה חובה, ועם זאת, גם הצבא בישראל הושפע מאותם תהליכים. נוסף על כך, בניגוד לקונצנזוס בנוגע לצבא ולשירות הצבאי, שממנו נהנה הצבא בעשורים הראשונים של המדינה, החלה להימתח לא מעט ביקורת על חלקו של הצבא בשימור ובשעתוק א־שוויון חברתי ועל אופייה המיליטריסטי של החברה הישראלית.^x השינויים במעמד הצבא הובילו לערעורו של החוזה הרפובליקני ומודל כור ההיתוך, והולידו שיחים אלטרנטיביים, שמשלבים ומדגישים תפיסות ליברליות, תועלתנות ואימוץ ציפיה אינדיבידואלית מהשירות הצבאי.^{xi} עקב כך, החל להתערער גם מעמדו של החייל הקרבי, בד בבד עם העלייה ביוקרה של מקצועות טכנולוגיים ומקצועות הצווארון הלבן.^{xii}

לתהליכים אלה נוספה המחאה החברתית שפרצה בתחילת שנת 2023 ושהשלכותיה לא פסחו גם על הצבא. המחאה סימנה ערעור של שני תגמולים סמליים של השירות הצבאי: זכות האזרחות הפוליטית שמוקנית בתמורה להקרבה הצבאית, וההכרה בתרומה של הקבוצה החברתית המשרתת. ערעור זה הוביל את קבוצת המחאה להתנער מהמוסכמה המיליטריסטית שמעמידה את חובת ההקרבה מעל לפוליטיקה.^{xiii} למרות שחיקה זו במעמדו של החייל הקרבי, כפי שאראה, מודל החייל הקרבי נותר, לטענתי, מודל דומיננטי להגדרת הגבריות. אך תחילה אבחן את מאפייני החייל הקרבי ואת האופן שבו הם מבנים את אידיאל הגבריות.

גבריות וצבא – הצבא יעשה ממך גבר

הבניית הגבריות מתרחשת בחברה ככלל, אבל היא מקבלת ביטוי מיוחד במוסדות שנתפסים גבריים, כשהעיקרי בהם הוא הצבא. הצבא הוא מקום מרכזי לגיבוש גבריות, לא רק מפני שבעיקר גברים מאיישים אותו, אלא משום שהוא נתפס חברתית, תרבותית והיסטורית כארגון גברי הנשען על הגדרות דיכוטומיות של נשיות וגבריות.^{xiv} למרות ההגדרות הרבות לגבריות הצבאית, עדיין רווח קונצנזוס על המאפיינים שלה, שהם כוח פיזי, עמידה בקשיים, התגברות על מכשולים, לקיחת סיכונים, אגרסיביות נשלטת, הטרוסקסואליות, הומופוביה, מחויבות למשימות וסיבולת פיזית ונפשית.^{xv}

התפיסה של הגבריות הצבאית שואבת מרעיונות תרבותיים פופולריים על אודות חיילים, צבאות והחיים הצבאיים. לפני השירות הצבאי נחשפים הנערים למקורות מידע שונים שהם חלק מתהליך הסוציאליזציה לצבא ומהלגיטימציה למודל הגבריות הספציפי שנוצר בו. כך למשל, סדרות טלוויזיה מציגות מודל גבריות של החייל הקרבי כמי שלוקח סיכונים, פתבי עת צבאיים הפונים לנערים מספקים לקוראים מידע על אודות ההתנהלות האגרסיבית של המלחמה ושל פעולות צבאיות, רומנים מספקים רעיונות על אודות הרואיות ואומץ, וכן קלישאות מסוימות מיוחסות לשירות הצבאי, כגון "הצבא יעשה ממך גבר", ו"הצבא הופך ילדים לגברים".

בתהליך ההכשרה הצבאי נעשה שימוש לא רק בגבריות הקרבית ההגמונית, אלא בקישור בין חיילות גרועה לבין ה"אחר". החייל הקרבי עומד בניגוד לדימוי של ה"אחר", זה שאינו גבר "אמיתי". ערכו של הגבר עולה דרך בידולו באמצעות כינויי גנאי, קללות ושירים המשמשים לבניית דימויים של גבריות נחותה יותר, כגון גבריות הומוסקסואליות, נשית ואתנית.^{xvi}

הגבריות של החייל הקרבי נשענת במידה רבה על גופו, לפיכך, לעיצוב הגוף יש חלק מרכזי בהבניית החייל הקרבי. הצבא בונה מחדש את גופו של החייל בהתאם לצרכיו, ובתהליך זה הופכים החיילים לגברים. עיצוב הגוף של החייל הקרבי נעשה באמצעות משמעת, תרגילים, מבחנים והכשרות, ובסופו של דבר המבחן העיקרי של החייל הוא הקרב, שבו יש לו הזדמנות לפעול על פי סכמת הגבריות הדומיננטית.^{xvii} באמצעות אימון הגוף לגוף שרירי וכן נשיאת הסמלים הקרביים על הגוף: מדים, פציעות, נשק, דרגות, כומתה ותג יחידה, משקף הגוף הקונקרטי של החייל הקרבי את התואר "גבר". אם כן, מסלול ההכשרה של החייל הקרבי נתפס כבעל שני תפקידים שקשורים זה בזה ומשלימים זה את זה: הכשרת החייל לתפקיד לחימה והפיכת החייל לגבר.

פסיפס של גבריות

אבחן את המשמעות של מודל החייל הקרבי בהבניית הזהות הגברית הדומיננטית משלושה היבטים: דימויים שונים של החייל הקרבי; תהליך הבניית הגבריות; וגבריות בעקבות שבעה באוקטובר. שני ההיבטים הראשונים מבוססים על מחקרים שערכתי, ההיבט השלישי מציג מחשבות ראשונות על תהליך שנמצא בעיצומו.

דימויים של חייל קרבי

במחקר שערכתי, שעסק בתהליכי הבניה ואתניות בצבא, בחנתי את תהליכי הבניית התרבות והגבריות בחטיבת גולני ובחטיבת הצנחנים.^{xviii} ממצאי המחקר הראו כי בניגוד לדימוי

ההומוגני והניטרלי של החייל הקרבי שעולה מהספרות, בפועל קיימים מודלים מגוונים של החייל הקרבי, המציירים דימויים שונים של גבריות. דימויים אלה הם תוצר של התרבות האתנית שמאפיינת כל חטיבה. כל אחת מהחטיבות מורכבת מקבוצות אתניות מגוונות, אך כל אחת מהן מאופיינת כבעלת תרבות שונה, המבוססת על מאפיינים אתניים שונים. כך, בחטיבת גולני המאופיינת כבעלת תרבות מזרחית נבנה מודל של גבריות מזרחית, ובחטיבת הצנחנים המאופיינת כבעלת תרבות אשכנזית נבנה מודל של גבריות אשכנזית.^{xix}

לצד המאפיינים האחדים של התרבות הצבאית, החיילים עוברים סוציאליזציה לתרבות החטיבה שבה הם משרתים. הם לומדים כיצד עליהם להתנהג, מה השפה המקובלת, מה עליהם ללבוש, כיצד עליהם להיראות ואף לאיזו מוזיקה להאזין. אף שמדובר על תפקיד זהה בשתי החטיבות – לוחם, ואף שחלק מההכשרות שעוברים הלוחמים משותפות לחטיבות השונות, החיילים לומדים ומפנימים מודלים שונים של חייל קרבי, ומכאן מודלים שונים של גבריות קרבית.

חיילי הצנחנים מכונים כפי חיילי גולני "צהובים". הצהוב בצבא מסמן את האשכנזיות ומשקף תרבות המבוססת על ערכים של הישגיות ומצוינות המלוות בנורמות של סדר, שקט, משמעת וציות. ערכים אלו מתבטאים בשמירה מוקפדת על אסתטיקה ותחזוקת הגוף דרך לבוש מוקפד על פי כללי הצבא, גילוח וצחצוח. לעומתם, חיילי גולני מסמנים עצמם מראש בסממן אתני, הם מכנים עצמם "ערבים", סמן של מזרחיות המשקפת תרבות המבוססת על ערכים של חוסר משמעת, בלגן, מרד, רעש ודגש על משפחתיות ונאמנות. ערכים אלו מתבטאים בפרקטיקות של אסתטיקה ותחזוקת גוף מרושלת שנוגדות את כללי הצבא, כגון חולצה מחוץ למכנסיים, נעליים ללא גומיות וללא צחצוח וכן זקן המעטר את הפנים. בעוד הגבריות של הצנחנים משקפת את דרישות המסד ומייצגת את הגבריות ההגמונית והרצויה, הגבריות של גולני משקפת התנגדות למסד ולגבריות ההגמונית, תוך כדי גיבוש גבריות אלטרנטיבית.

הבניה של גבריות

ההיבט השני שאני מבקשת להתייחס אליו הוא המקום והמשמעות של מודל החייל הקרבי בהבניית סוגים אחרים של גבריות.

הציטוט שלהלן לקוח ממחקר השוואתי שערכתי בין חיילים ששירתו כלוחמים לחיילים ששירתו בתפקידים מגוונים בחיל המודיעין. המחקר בחן את האופן שבו החיילים תופסים ומפרשים את ההון התרבותי שרכשו בצבא ואת הפוטנציאל להמיר אותו לאזרחות.^{xx} אדם, ששירת בחיל המודיעין ביחידה העוסקת בפיתוח מקורות מידע, מתאר כך את הסיבה לגיוסו למודיעין: "זו אף פעם לא הייתה דילמה אם להיות חייל קרבי, בגלל שיש לי אסתמה זו לא הייתה אופציה, ואם אתה לא לוחם אתה הולך למודיעין."

הנרטיב שעולה מהציטוט של אדם מאפיין את סיפור השירות של חיילי המודיעין, והוא כולל התייחסויות שונות לשירות ולחייל הקרבי. אף שאדם לא חייב לציין שלא היה יכול לשרת כלוחם, ולכאורה אין זה רלוונטי לציין איזה תפקיד הוא לא מילא, הוא בוחר לציין זאת ובכך למעשה מציג הצדקה לכך שלא שירת כלוחם.

התייחסות נוספות לחייל הקרבי עלתה באמצעות מסגור או השוואה מצד החיילים של התפקיד שמילאו בחיל המודיעין לסוגים ומאפיינים שונים של התפקיד הקרבי. למשל יובל, ששירת ביחידה 8200 באיסוף מידע, תיאר את התפקיד שלו כ"טייס בשייטת מטכ"ל". אף שמדובר במי שמשרתים בחיל שזוכה כיום ליוקרה הגבוהה ביותר, עם פוטנציאל הרווח האישי הגבוה ביותר, עולה כי הדימוי של החייל הקרבי נמצא תמיד ברקע הסיפור של השירות הצבאי שלהם.

שני הציטוטים שלהלן לקוחים ממחקר שאני עורכת בימים אלה, שבדק את השינויים בתפיסת הצבא בעקבות אירועי שבעה באוקטובר. חן, ששירת כקצין במערך מג"ל והיה מפקד טירונים, מתייחס לתגובה שקיבל מראש המכונה הצבאית שלמד בה, כששיתף אותו ברצון שלו לשרת במג"ל ולא כלוחם: "רק אל תהיה מ"כית, זה לא גברי. ואם אתה רוצה להיות מישוהו שמוביל את החברה אתה צריך להיות לוחם, אפילו אם זה טען בטנק."

הציפייה מהגברים במכונה הייתה לשרת ביחידות מיוחדות. במקרה של חן, הפרופיל שלו לא אפשר לו לשרת ביחידה מיוחדת, אבל עדיין היה יכול לשרת כלוחם, ומכאן הציפייה שאפילו, או לפחות, ישרת כלוחם בשריון. נקודה זו, שמרמזת גם על היררכיית התפקידים הקרביים בצבא, משקפת את החיבור בין גבריות לקרביות, ואת הציפייה מגברים לשירות קרבי, לא רק כדי לשרת כלוחם, אלא גם כדי לממש את הגבריות.

הציטוט האחרון הוא מפי ינון, חרדי ששירת כמש"ק ת"ש, שמציג את תפיסתו בנוגע לגבריות:

“אני הגב, המקום המאוד יציב, המקום הלוחמני הזה, אם צריך להתמודד עם החוץ זה המקום שלי... יודע לרוץ, לדעת מה אני רוצה לעשות ולעשות את זה, אני יודע שיש משימה ואני עושה אותה בצורה הכי טובה שיש... חדור משימה וחדור מטרה.”

ינון שירת בתפקיד שנתפס נשי ונושא בחובו מאפיינים נשיים של דאגה וטיפול. לצד הצגה של תפיסה מגדרית מורכבת שעלתה בריאיון עימו, הן מתוקף התפקיד שמילא בצבא והן בתפיסה הליברלית שביטא בנוגע לנשים, הציטוט משקף תפיסה מסורתית של גבריות. הגבריות שהוא מתאר כוללת מאפיינים של חייל קרבי, כגון לוחמנות, סיבולת, עמידה במשימה וחוסן. השילוב בין תפיסה מורכבת של גבריות לתפיסה מסורתית משקף מצד אחד תהליך של שינוי בתפיסות מגדריות, בעיקר ביחס לנשים, אך לצד השינוי ניכרת עדיין אחיזה חזקה במאפיינים ובציפיות של גבריות מסורתית.

גבריות בעקבות שבעה באוקטובר

ההיבט השלישי שאני מבקשת לבחון הוא הגוף – מאפיין מרכזי של החייל הקרבי. המלחמה שפרצה בעקבות אירועי שבעה באוקטובר הובילה להיקף נפגעים חסר תקדים. הפציעות אינן רק פציעות בגוף אלא גם בנפש. ואמנם, גם לנפש יש משמעות וחישיבות ביחס לגבריות, אך כאן אציג כמה מחשבות ראשונות בנוגע לגוף ולמה שקורה לגבריות כשהגוף נפצע.

השיח על הפצועים מקבל כיום יותר מקום מאשר בעבר, אבל עדיין, או כרגע, ההתייחסות לפציעה נעשית בחיבור ישיר לפעולה הצבאית של הפצוע, והפציעה מוצגת כגבורה ולא כקורבנות. ביטוי לכך עולה בדברים של אלון כץ, שבמסדר מיוחד בynet לציון שנה לשבעה באוקטובר שעסק בהתמודדות של הפצועים, אמר: “כל עוד אני חבוש, מתייחסים אליי כאל גיבור מלחמה.” הפציעה בשלב הזה לא פוגעת בגבריותו אלא מסמלת את יישום הגבריות בלחימה. לאורך המסדר, לצד נוכחותו באולפן והפציעה הניכרת בעינו החבושה, הוצגו ברקע תמונות משירותו הצבאי.

בדבריו הוא מעלה את החשש בנוגע לעתיד כשהוא אומר: “ברגע שהתחבשות ירדו, אני חושב שהסטירה האמיתית תבוא.” למה הוא מתכוון? מה יקרה כאשר יראו בגופו הפצוע, שכעת מקושר ישירות לקרב, רק גוף פצוע?

כדי לעמוד על החשש שאלון מעלה, אני מבקשת לסיים בציטוט מתוך השיר “לדפוק ת'ראש”, מהאלבום החדש של עידן עמדי:

“אז אתה נגרר לתל אביב לאיזה בר, חמוש בכובע שיסתיר מה שאפשר,

אתה מבין את הטעות רק כשמישהי ניגשת לוקחת נשימה, טוענת מונולוג, אומרת:

מה תגיד באמת נפצעת? כי אתה נראה חזק, והצלקות האלו, אמא, כאילו ציירו לך על היד, וכל הרשת מרימה לך, צ'אק נוריס מפוחד, יאללה אל תהיה כבד, זה בטוח קצת נחמד'.
לך תסביר לה שהלב שלך שבור מהחברים, וכל הגב שלך מלא בברזלים מרסיסים, במקום זה אתה מחייך אומר: עלית עליי ממש, כורדי מנחלאות, אילומינטי, סדר עולמי חדש".
בהמשך לדברים של אלון כץ, אפשר לראות בשיר שהתפיסה של הגוף החסון והחזק מעוגנת עמוק בתפיסת הגבריות. הצלקות מסמלות הישגים, והן קישוט ולא סמל לאובדן; הגוף נראה חזק, ולכן אינו מסמל כאב, לא פיזי – של הגב המלא ברסיסים, ולא נפשי – של הלב השבור.

התפיסות החברתיות שמקבלות ביטוי בדבריה של האישה שניגשת לחייל הפצוע משקפות את שימור הגבריות של החייל הקרבי כגבריות האידיאלית, ואת הציפייה מהחייל להישאר "גבר" גם לאחר פציעה. לצד זאת, השיר עצמו משקף ומשתף קונפליקט, התמודדות, קושי וכאב שהם פרטיים ואישיים, אך גם חברתיים ותרבותיים. יש להמשיך ולבחון את ההשפעות שיהיו למלחמת שבעה באוקטובר על אידיאל הגבריות, ואם וכיצד יותארו בעקבותיה

ⁱ ר"ר דנה גרוסוירט-קחטן היא חברת סגל והנהלת מכון האוניברסיטה הפתוחה לחקר יחסי חברה צבא.

ⁱⁱ Connell, 1995; Barrett, 2001; Sasson-Levy, 2003

ⁱⁱⁱ Levy, 2007, 2013; Grosswirth Kachtan & Binks, 2021

^{iv} Janowitz, 1976; Burk, 1995

^v Burk, 1995; Levy et al., 2007; Levy, 2007

^{vi} Levy, 1998

^{vii} King, 2006; Levy, 2010

^{viii} Levy, 2010

^{ix} Levy, 1998; ששון-לוי, 2006; Cohen, 2008; 2013,

^x Levy, 1998; לרר, 2021 לעניין איהשוויון; ; Levy, 1998, 2003; בן-אליעזר, 2003, 2016 לעניין המילטריזם.

^{xi} Levy et al., 2007; Levy, 2007, 2013; ריבנאי-בהיר ואבדר, 2014

^{xii} Levy, 2007, 2013; Grosswirth Kachtan and Binks, 2021

^{xiii} לוי, 2023

^{xiv} Enloe, 1983, 2000; Sasson-Levy, 2003; Hale, 2012

^{xv} Woodword, 2003; Hockey, 2017

^{xvi} קפלן, 1999; שיאון, 1997

^{xvii} Connell, 1995; Levy-Schrieber and Ben-Ari, 2000; 2018, גרוסוירט קחטן

^{xviii} קחטן, 2010

^{xix} גרוסוירט קחטן, 2018

^{xx} Grosswirth Kachtan and Binks, 2020

רשימת מקורות

- בן-אליעזר, א. (2003). החברה הצבאית והחברה האזרחית בישראל: גילויים של אנטומיולוגיה ונאומיולוגיה בעידן פוסט-הגמוני. בתוך: מ. אלחאג' וא. בן-אליעזר (עורכים). **בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה**. אוניברסיטת חיפה: הוצאת פרדס. עמ' 29–76.
- גרוסירט קחטן, ד. (2014). אשכנזי זה מוצא, צהוב זה אופי – הבניית זהויות אתניות בקרב חיילים קרביים. בתוך: ז. שביט, א. ששון-לוי וג. בן-פורת (עורכים). **מראי מקום: זהויות משתנות ומיקומים חברתיים בישראל**. הוצאת מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד. עמ' 57–83.
- גרוסירט קחטן, ד. (2018). בשמלה אדומה וכומתה חומה: מגדר, אתניות וצבא. בתוך: א. ששון-לוי וע. לומסקיפדר (עורכות). **מגדר בבסיס: נשים, גברים בשירות הצבאי**. הוצאת מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד. עמ' 122–146.
- לוי, י. (2003). **צבא אחר לישראל: מיליטריזם חומרני בישראל**. תל אביב: הוצאת ידיעות אחרונות.
- לוי, י. (2007). **מצבא העם לצבא הפריפריות**. ירושלים: כרמל.
- לוי, י. (2023). מחאת המילואים – איזה חוזה הופר? [מסות]. **חברה, צבא וביטחון לאומי**, 5, 80–86.
- לרר, ז. (2021). **הקוד האתני**. הוצאת ון ליר, הקיבוץ המאוחד.
- קחטן, ד. (2010). צבא שקוף, חיילים בצבע. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- קימרלינג, ב. (1993). מיליטריזם בחברה הישראלית. **תיאוריה וביקורת**, 4, 123–141.
- קפלן, ד. (1999). **דוד יהונתן וחיילים אחרים – על זהות, גבריות ומיניות ביחידות קרביות בצה"ל**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- ריבנאיבהיר, ש., ואבידר, מ. (2014). מורכבות שיח השירות הצבאי בקרב בני נוער בעידן של שינויים ערכיים. **בין הזירות**, 12, 28–41.
- שיאון, ל. (1997). **דימויי גבריות אצל לוחמים: השירות בחטיבות חיל הרגלים כטקס מעבר מנערות לבגרות**. ירושלים: המרכז ע"ש שיין למחקרים במדעי החברה.
- ששון-לוי, א. (2006). **זהויות במדים: גבריות ונשיות בצבא הישראלי**. האוניברסיטה העברית: הוצאת מאגנס.
- Barrett, F. J. (2001). The organizational construction of hegemonic masculinity: The case of the US Navy. *Gender, Work & Organization*, 3(3), 129-142.
- Burk, J. (1995). Citizenship status and military service: The quest for inclusion by minorities and conscientious objectors. *Armed forces & society*, 21(4), 503-529.
- Cohen, S. A. (2008). Israel and its army: *From cohesion to confusion*. Routledge.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Enloe, C. (1983). *Does Khaki Become You?*. London: Pandora.
- Enloe, C. (2000). *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. Berkeley: CA: University of California Press.

Gil, L. (1997). Creating Citizens, Making Men: The Military and Masculinity in Bolivia. *Cultural Anthropology*, 12 (4): 527-550.

Grosswirth Kachtan, D., & Binks, E. (2021). Military service as a fading status-resource: Implications for the social construction of masculinity in Israel. *Sociological Inquiry*, 91(4), 849-876.

Hale, H. C. (2012). The role of practice in the development of military masculinities. *Gender, work & organization*, 19(6), 699-722.

Hockey, J. (2017). No more heroes: Masculinity in the infantry. In *The criminology of war* (pp. 401-411). Routledge.

Janowitz, M. (1976). Military institutions and citizenship in western societies. *Armed forces & society*, 2(2), 185-204.

King, A. (2006). The Post-Fordist Military. *Journal of Political and Military Sociology*, 34(2), 359-74.

Levy, Y. (1998). Militarizing Inequality: A Conceptual Framework. *Theory and Society*, 27: 873-904.

Levy, Y. (2007). Soldiers as laborers: A theoretical model. *Theory and society*, 36(2), 187-208.

Levy, Y. (2010). The essence of the "Market Army". *Public Administration Review*, 70(3), 378-389.

Levy, Y. (2013). Convertible Sacrifice – A Conceptual reposition. *Sociological perspectives*, 56(3), 439-463.

Levy, Y. (2016). What is controlled by civilian control of the military? Control of the military vs. control of militarization. *Armed forces & society*, 42(1), 75-98.

Levy, Y., Lomsky-Feder, E., & Harel, N. (2007). From "Obligatory Militarism" to "Contractual Militarism" – Competing Models of Citizenship. *Israel Studies*, 127-148.

Levy-Schrieber, E. & Ben-Ari, E (2000). "Body-Building, Character-Building and Nation-Building: Gender and Military Service in Israel". *Studies in Contemporary Judaism*, 16: 171-190.

Sasson-Levy, O. (2003). Military, masculinity, and citizenship: Tensions and contradictions in the experience of blue-collar soldiers. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 10(3), 319-345.

Woodward, R. (2003). Locating Military Masculinities: Space, Place, and the Formation of Gender Identity and the British Army. In Higate, P, R. (Ed). *Military masculinity, identity and the state*. Westport CT: Praeger. pp. 43-56.